ÎNCIOCĂLA — DE(S)CIOCĂLA

E vorba aci de două cuvinte buclucaşe, care i-au încurcat pe lexicografii noştri în explicări ce nu pot convinge şi în contraziceri câteodată. C. Lacea necunoscându-l pe *de(s)ciocăla* şi găsindu-l pe *înciocăla* „mühsam zusammensetzen, —bringen" la TDRG[1]) citat numai în două exemple, dintre care unul dintr'o traducere în limba română a lui I. U. IARNIK (*Luca începu . . . a pune pe hârtie slovă de slovă, până ce înciocălă vorba: „lubite"* . . . CONV. LIT. XV 145), iar celalalt dintr'o notă explicativă, redactată desigur deasemenea de I. U. IARNIK în IARNIK-BÂRSEANU. D. 482. (*Văzând că nu e glumă, Sasul făcu ce făcu şi înciocălă strigătura aceasta*), a crezut desigur că are de a face cu un ardelenism, gând care în asemenea împrejurări i-ar fi venit mai întâi oricui dintre noi. Originea cuvântului putea fi căutată deci într'unul din celelalte graiuri ardelene şi dsa crede că a descoperit-o în săs. *tschachəl* „zală de lanţ" (DR. III 744). H. Tiktin însuşi a lăsat cuvântul fără de explicare etimologică. Etimologia lui C. Lacea a fost admisă şi în DA, în care i se adaug însă exemplului citat din CONV. LIT. XV 145 şi următoarele: *Lemnarul înciocolează lemnele* (Textul exact la locul citat din chestionarul lui Hasdeu este însă: *Lemnarul taie lemnele. Bărdaşul . . . le ciopleşte . . . . sfredeleşte, înciocolează păreţii*) H. XVII 237; *A-i înciocola* [pe tineri] s. *a-i face „cioc la loc"* = a-i face să se ieie în cununie VICIU, GL.; *Carul e înciо-*

[1]) Prescurtările sunt cele obişnuite în Dicţionarul Academiei (DA); CADE = Candrea-Adamescu „Dicţionarul Enciclopedic Ilustrat „Cartea Românească".

BDD-A14855 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:57:25 UTC)

colat (Braşov). Com. I. PANŢU. *Înciocălă şi omul nostru plugul şi porni cu argatul la'ntors mirişti.* (Făureşti, în Vâlcea). PAMFILE, D. 92.

Ne îndreptăm atenţiunea mai ales asupra exemplului celui din urmă. Comuna rurală Făureşti e situată în Sudul judeţului Vâlcea, în marginea judeţului Dolj, iar săsismele ardeleneşti nu prea pătrund dincolo de munţi. Începe să ni se zdruncine aşadar credinţa în etimologia după care *înciocăla* ar deriva din săs. *tschachəl.* Şi în DA se arată îndeosebi că verbul se găseşte şi în Vâlcea.

CADE dă pentru *înciocăla*, cu funcţiune transitivă următoarele înţelesuri: (în Oltenia). 1. „A aduna, a strânge la un loc" (fără exemplificare). 2. „A drege, a regula" (întemeindu-se pe acel exemplu din Făureşti); (în Transilvania) 3. „A înjgheba, a făuri" (cu exemplul citat din IARNIK-BÂRSEANU, D. 482), iar cu funcţiune reflexivă (în Oltenia) „a se întrema, a se înfiripa" (trimiţându-ne la CIAUŞANU, V. şi la PAŞCA, GL. — numele autorului din urmă fiind dat consecvent cu forma greşită de *Paşcu*, şi la bibliografie, şi la abreviaţiuni). În glosarul din CIAUŞANU, V. explicarea lui *a se înciocăla* este „a se restabili (după o bolire); a-şi veni'n fire; a căpăta ruşeaţă'n faţă, a se întrema, a fi în convalescenţă; a-i da'nspre bine, a-i porni'nspre bine", iar la PAŞCA, GL. „a se întrema, a se însănătoşi". Informaţia lui Şt. Paşca este din Gorj, încât aria răspândirii cuvântului se mai lărgeşte astfel în afară de Ardeal. CADE îl derivă pe *înciocăla* dela *ciocălău.*

A. Scriban îl traduce în „Dicţionaru" său pe *înciocălez* prin „montez, compun; articulez (vorbe)" şi îl derivă din *cioaclă*, adăugând trimiterea, „V. *desciocălez*").

De(s)ciocăla este în opoziţie semantică cu *înciocăla.* În CIAUŞANU, GL. ni se dă explicarea aceasta: „*Desciocălà*, (*a,-ez*) = a desface, a descompune o maşină (unealtă), aşa fel ca să nu mai fie în stare de-a funcţiona. *A înciocăla* = a pune în stare de funcţie o maşină". În ION CR. IV 59 găsim definiţia următoare: *a diciocăla* = „a desface ceva în părţi", iar în POGOR, HENR. 227: *desciocălat* = „scos din toate încheieturile, desbrăcat de toate inveliturile". *Moş Nichifor deciocălase căruţa*

BDD-A14855 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:57:25 UTC)

şi-o ungea citim în CREANGĂ, P. 112. Materialul Dicţionarului Academiei cuprinde şi următoarea comunicare a lui Ar. Tomiac: *a se diciocala* = a-şi lua alte haine, a-şi schimba îmbrăcămintea (Straja în Bucovina). Şi Moldova apare prin urmare în orbita consideraţiilor noastre asupra cuvintelor *înciocăla* şi *de(s)ciocăla*, dar cel de al doilea nu ne este atestat numai pentru Moldova, ci de CIAUŞIANU, GL. şi pentru Vâlcea.

CADE îl derivă pe *deciocăla* ca şi pe *înciocăla* dela *ciocălău*, îl consideră un cuvânt moldovenesc, verb. trans. şi refl., şi-i găseşte următoarele funcţiuni sematice: 1) „A (se) desghioca, a (se) curăţa foile, pănuşile de pe coceanul de porumb" (fără exemplificare). 2). „A se desface, a se curăţa carnea de pe oase": *fierbe bine, bine, până se deciocălează carnea de pe ciolane.* ŞEZ. 3). *a deciocăla o căruţă* = „a o desface în părţile din care e alcătuită" (cu exemplul pe care l-am citat din CREANGĂ, P.)

SCRIBAN, D. se inspiră din CADE dând lui *desciocălez* explicarea aceasta: „Desghioc, curăţ ciocălii de pănuşi. Desfac, demontez (un car, o maşină). V. refl. Mă desfac, mă desprind (ca carnea de pe oase pin ferbere)", derivându-l din *ciocălău*, nu din *cioaclă* ca pe *înciocălez* şi declarându-l un cuvânt care se găseşte numai în „Est" (=„Moldova şi vecinătatea", cf. p. 10).

Evident că nu-l putem despărţi pe *de(s)ciocăla* de *înciocăla*, întocmai precum nu l-am putea despărţi pe *desbina* de *îmbina*, pe *descheia* de *încheia* ş. a. m. d.

Şi în funcţiunile semantice care au fost atribuite celor două vorbe trebue pusă mai multă rânduială şi precizie.

Înţelesul figurat în care I. Urban Iarnik l-a întrebuinţat pe *înciocăla* (*a înciocăla o vorbă* s. *o strigătură*), apare foarte motivat în aspectul semantic pe care verbul îl are altfel, dar nu e verificat de nici o frază rostită sau scrisă de vreun Român. Cele două exemple citate din I. Urban-Iarnik trebue eliminate prin urmare din materialul nostru documentar. Se elimină dela sine astfel şi înţelesul de „articulez (vorbe)" din explicarea lui A. Scriban.

Şi explicările lui *înciocăla* în funcţiune transitivă din

BDD-A14855 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:57:25 UTC)

CADE sunt prin urmare numai o perifrazare aproximativă a singurului înțeles fundamental și lămurit al cuvântului: *„a încheia“* (I), pe *înciocăla* putându-l înlocui în funcțiunea aceasta și verbe ca *închelba* (2⁰), *înciripa* (1⁰), *înjgheba, lega, alcătui* (12⁰), *monta,* iar în funcțiunea reflexivă sunt o perifrazare a încercării din CIAUȘANU, V. de a determina un sens pe care îl găsim definit precis în PAȘCA, GL. prin „a se întrema, a se însănătoși“, înțeles cu care se întrebuințează și *a se înciripa* (4⁰).

Funcțiunile semantice atestate ale lui *înciocăla* sunt așadar: 1. Trans. „a încheia“ (I), întrebuințat și figurat cu înțelesul de „a lega, a împreuna prin căsătorie“ (așa a fost prezentat cuvântul și în DA) și 2⁰. (Fig.) Refl. „a se întrema (3⁰), a se însănătoșa“.

Înțelesul de bază al lui *de(s)ciocăla* este *„a descheia, a desface din încheieturi, a desface în părțile sale, a descompune, a demonta“*.

Înțelesul de „a (se) desghioca, a (se) curăța foile, pănușile de pe coceanul de porumb“ dat în CADE e fără îndoială sugerat de etimologia susținută în acest dicționar, care îl derivă dela *ciocălău*, și probabil și de faptul că *de(s)ciocăla* poate fi sinonim câteodată cu *desghioca,* d. ex. *se deciocălează carnea de pe ciolane,* din citația de mai sus, alături de *se desghiocă toată carnea de pe oase* RETEGANUL, P. III $^{57}/_{8}$. Dar lui *desghioca* „a curăți (nuci, mazăre, fasole, etc.) de coajă, de teci s. de păstăi“, deci „a scoate din găoace“, i-ar corespunde cel mult un *de(s)ciocăla* „a curăți de ciocălăi, a scoate din ciocălăi“, iar nu „a curăți ciocălăii“, „a curăța coceanul“.

Împotriva etimologiei din CADE n'ar putea fi adusă și împrejurarea că *ciocălău* „știulete de porumb cu boabe“ ar fi doar o expresie a graiului moldovenesc. După cum putem vedea din DA, în Frata, pe Câmpie, *ciucălău* are întocmai acest înțeles al lui *ciocălău* din Moldova, spre deosebire de *cocean* care e fără grăunțe, iar în Transilvania de Nord înseamnă „canac“, adică „canaf, ciucure“ și mai găsim cuvântul și pe aiurea, astfel în forma de plural *ciocălăi* cu înțelesul de „ciupercă veninoasă“ la CHIRIȚESCU, GR. 248.

BDD-A14855 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:57:25 UTC)

Spre „desghioca, a curăți cocenii de foile s. pănușile lor" se pare că ne-ar putea duce totuși înțelesul dat în POGOR, HENR. „desbrăcat de toate înveliturile" pentru *desciocălat* sau explicarea bucovineanului Ar. Tomiac: *a se diciocala* = „a-și lua alte haine, a-și schimba îmbrăcămintea". A lui V. Pogor „desbrăcat de toate înveliturile", care glosează participiul adjectival al verbului în același timp și prin „scos din toate încheiturile", trebue înțeles în sensul de „desfăcut din încheieturi, din învelituri", „scos din învelituri". Un car, un plug, etc. se pune iar în bună stare de funcționare, dacă îl desfaci, deci dacă îl „de(s)ciocălez", spre a-l curăți, a-l drege, a-l unge și a-l „înciocăla" din nou, spre a-l primeni, cum am zice. De aici a primit verbul *a se diciocăla*, prin extensiune, și înțelesul de „a-și lua alte haine, a-și schimba îmbrăcămintea", adică „a se primeni".

Atestate ne sunt prin urmare pentru *de(s)ciocăla* funcțiunile semantice următoare: 1). Trans. „a descheia, a desface, a descompune, a demonta, a scoate din învelituri"; refl. (p. *ext.*) „a se primeni". 2⁰. Refl. (p. gen.) a se desface, a se desprinde (de ceva); a se desghioca.

În configurația semantică a lui *înciocăla* și *de(s)ciocăla* stărue ca imagine esențială și fundamentală încheietura. Cu sufixele *în-* și *de(s)-* verbele acestea au fost derivate din ung. *csukló* „încheietură, articulație" sau, între altele, „balama" (la ușă).

O pentru *u* în *-ciocăla* e foarte explicabil pe urma tendinței de deschidere a vocalelor ungare și apare și altfel în împrumuturile noastre de aceeași origine (cf. *cionaie* < ung. *csunya*), iar între *c* și *l* și-a găsit locul *ă*, sunetul nostru vocalizator obișnuit (cf. DR. IX 85 u.) În varianta ardelenească *înciocola* cel de al doilea *o* se explică prin armonie vocalică, ajutată poate și de asonanța cu *cioc la loc*, *a înciocola* fiind sinonim câteodată, precum am văzut, cu *a face cioc la loc*, în care *cioc* nu este substantiv, ci interjecțiune (cf. *Ala bala*, *Portocala*, *Cioc*, *boc*, *Trei la loc* în jocurile de copii). *Diciocăla* cu *di-* în loc de *de-* îl are pe obișnuitul *i* în loc de *e* în poziție atonă. Cât despre uzul șovăitor între *des-* și *de-*, varianta

BDD-A14855 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:57:25 UTC)

de-, fără de *s*, firește că nu poate fi identificată cu celălalt prefix *de-* < lat. *de-*, rămas neproductiv în limba română și întrebuințat iar în timpuri mai recente ca element neologic de derivațiune. Din *des-* dispare *s* înaintea lui *j* prin asimilare (*sž* > *šž* > *ž* sau *sž* > *zž* > *ž*), iar înainte de *č* prin asimilare și disimilare (*stš* > *štš* > *tš*). Astfel s'a ajuns la *deciocăla* < *desciocăla*, întocmai precum alăturea de a *desjuga* se găsește și forma *dejuga*: *Ei c'or desjuga, Boii c'or lăsa.* TEODORESCU, P. P. 454; *La rea moară a desjugat.* ZANNE, P. III 140, însă *El își dejugă boii în iarmaroc* N. GANE, ap. CADE; *Dar eu ce mă fac, cine mai dejugă la moara mea?* DELAVRANCEA, ap. CADE. Locul unde se desjugă boii pentru popas se numește *desjugătoare*, dar și *dejugătoare*: *Aci la hanul acesta era cea mai însemnată dejugătoare pe drumul Bărăganului.* SANDU-ALDEA, ap. CADE. Câteodată dispare prin asemenea proces de asimilare și consonanta inițiala a tulpinei dela care s'a format cuvântul nou. Dela *jgheab* s'a ajuns la *deșgheabat* (*sž* > *šž s*): *deșgheabata mânie a iobăgimei turbate.* ODOBESCU, III 534/10.

Ung. *csukló* are câteodată și înțelesul de „Blattwinkel" (cf. Dr. Moritz Ballagi „Neues vollst. Wörterb. d. ung. u. deutsch. Spr." Pest 1864), deci de „unghiul frunzei", ceea ce s'ar putea numi și „încheietura frunzei". Nicăiri n'am găsit înțelesul de „vârf de frunză", cum probabil din greșală l-a tradus A. Scriban pe acel „Blattwinkel", derivându-l pe *ciocălău* din *csukló*.

AL. PROCOPOVICI

BDD-A14855 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:57:25 UTC)